# 7. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यातील सहसंबंधाचा अभ्यास

**प्रा. ईश्वर सीताराम बोरसे (सहा. प्राध्यापक)**
**आर. सी. पटेल शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, शिरपूर, जि. धुळे**

**सारांश:** प्रस्तुत संशोधन लेखात माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यातील सहसंबंधाचा अभ्यास करण्यासाठी वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीतील सर्वेक्षण पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला होता. सहेतूक नमुना निवड पद्धतीने १६० विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली होती. माहितीचे संकलन करण्यासाठी डॉ. टी. प्रदीपकुमार यांची प्रमाणित अभ्याससवयी मापिकेचा अवलंब करण्यात आला होता. तर प्रथम सत्रात झालेल्या इयत्ता दहावीच्या परीक्षांमध्ये विद्यार्थ्यांना मिळालेले गुणांक संपादणूक म्हणून विचारात घेण्यात आले होते. संकलित माहितीचे विश्लेषण हे पिअरसनचा सहसंबंध गुणकाच्या साहाय्याने करण्यात आले होते. माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण शहरी विद्यार्थी व विद्यार्थीनीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात धन सहसंबंध दिसून येतो. शहरी भागातील विद्यार्थ्यांच्या संदर्भात तो उच्च व आदर्श स्वरुपाचा आहे. व ग्रामीण भागाच्या विद्यार्थ्यांच्या संदर्भात तो वैध व विश्वसनीय आहे.

**प्रस्तावना:** अध्ययन आणि अध्यापन यांचे जेवढे महत्त्व शिक्षणप्रक्रियेत आहे. तितकेच महत्त्व विद्यार्थ्यांच्या अभ्याससवयीलाही दिले जाते. विद्यार्थी केवळ वर्गातच शिकत नसतो. तर तो आपल्या अनुभवातून, पुस्तकातून म्हणजेच स्ववाचनातून, निरीक्षणातून आणि स्वयं पध्दतीने शिक्षणा प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्षरित्या घेत असतो. वर्गात शिक्षकांनी शिकविल्यानंतर तो त्याचा घरी परत अभ्यास करतो. दिलेला स्वाध्याय सोडवितो, परीक्षेसाठी घरीच अभ्यास करतो. यासाठीही अभ्यासाच्या सवयी महत्त्वपूर्ण ठरतात. नोंदीघेणे, स्वत: अधिक वाचनातून नोटस् तयार करणे. अशा अनेक सवयी मुलांना असतात. काही मुलांना शांततेत अभ्यास अधिक चांगला करता येतो. तर काही मुलांना चर्चात्मक स्वरुपाचा अभ्यास अधिक काळ लक्षात ठेवता येतो. काही विद्यार्थ्यांना शिक्षकांनी शिकविल्यानंतरच लक्षात राहते. तर काही विद्यार्थी वर्गात शिकविला जाणारा पाठ अगोदरच थोडयाफार प्रमाणात पाहून गेलेले असतात. याचाच अर्थ प्रत्येकाच्या अभ्याससवयी या वेगळया स्वरुपाच्या असतात. हा व्यक्तीभेद असतोच. परंतु या अभ्याससवयींचा संबंध हा संपादणूकीशी असतो. हे पाहणे गरजेचे ठरते. ज्या विद्यार्थ्यांच्या अभ्याससवयी योग्य असतील अशा विद्यार्थ्यांचे संपादणूक उच्च असते का? विद्यार्थी आणि विद्यार्थीनी यांचया अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सहसंबंध धन की ऋण स्वरुपाचा असतो का? या प्रश्नांच्या उत्तरासाठी प्रस्तुत संशोधन हाती घेण्यात आले होते.

**समस्याविधान:** शिरपूर तालुक्यातील इयत्ता माध्यमिक स्तरावरील दहावीच्या ग्रामीण व शहरी भागातील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यातील सहसंबंधाचा अभ्यास करणे.

**उद्दिष्टे:**

३. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थी व विद्यार्थीनीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यातील सहसंबंधाचा अभ्यास करणे.
४. माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण भागातील विद्यार्थी व विद्यार्थीनीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यातील सहसंबंधाचा अभ्यास करणे.
५. माध्यमिक स्तरावरील शहरी भागातील विद्यार्थी व विद्यार्थीनीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यातील सहसंबंधाचा अभ्यास करणे.

**परिकल्पना:**

१. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.
२. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.
३. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थीनींची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.
४. माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.
५. माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण भागातील विद्यार्थीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.
६. माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण भागातील विद्यार्थीनींची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.
७. माध्यमिक स्तरावरील शहरी भागातील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.
८. माध्यमिक स्तरावरील शहरी भागातील विद्यार्थीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.
९. माध्यमिक स्तरावरील शहरी भागातील विद्यार्थीनींची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.

**पद्धती:** प्रस्तुत संशोधनात संशोधकाला माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यातील सहसंबंधाचा सद्यस्थितीचा अभ्यास करावयाचा असल्याने वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीतील सर्वेक्षण पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला होता. **जनसंख्या व न्यादर्श:** प्रस्तुत संशोधनासाठी शैक्षणिक वर्ष २०१८–२०१९ मध्ये इयत्ता दहावीला प्रवेशित शिरपूर तालुक्यातील सर्व विद्यार्थ्यांची जनसंख्या म्हणून निश्चिती करण्यात आली होती. सहेतूक नमुना निवड पद्धतीतीने खालीलप्रमाणे न्यादर्शांची निवड करण्यात आली होती.

**माध्यमिक स्तरवरील विद्यार्थ्यांचा न्यादर्श दर्शविणारा तक्ता**

| माध्यमिक शाळा | विद्यार्थी | विद्यार्थीनी | एकूण |
|---|---|---|---|
| **ग्रामीण** | ४० | ४० | ८० |
| **शहरी** | ४० | ४० | ८० |
| **एकूण** | ८० | ८० | **१६०** |

**संशोधनाचे साधन:**

- **अभ्याससवयी मापिका:** माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयीचे मापन करण्यासाठी डॉ. टी. प्रदीपकुमार यांची प्रमाणित अभ्याससवयी मापिकेचा ;जनकल भ्ंइपजे ैबंसम ;भ्द्धद्ध अवलंब करण्यात आला होता. २४ होकारात्मक आणि ०६ नकारात्मक स्वरुपाची एकूण ३० विधाने होती.
- **संपादणूक:** माध्यमिक स्तरावरील प्रथम सत्रात झालेल्या इयत्ता दहावीच्या परीक्षांमध्ये विद्यार्थ्यांना मिळालेले गुणांक विचारात घेण्यात आले होते.

**संख्याशास्त्रीय परिमाणे:** प्रस्तुत संशोधनात संकलित केलेल्या माहितीचे विश्लेषण करुन त्याचे अर्थनिर्वचन करण्यासाठी पिअरसनचा ;तद्ध सहसंबंध गुणाकाचा अवलंब करण्यात आला होता.

**संकलित माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन:** प्रस्तुत संशोधनात ग्रामीण व शहरी माध्यमिक स्तरावरील इयत्ता दहावीच्या विद्यार्थ्यांना अभ्याससवयी ही मापिका सोडविण्यासाठी देण्यात आली होती. विद्यार्थ्यांनी मापिकेला दिलेल्या प्रतिसादाचे विश्लेज्ञण करुन त्याचा प्रथम सत्रातील गुणांकासोबत सहसंबंध काढून परिकल्पनाचे परीक्षण करण्यात आले होते ते पुढील प्रमाणे.

| माध्यमिक शाळा | | संख्या | स्वाधीनता मात्रा (df) | नमुना शतश मूल्य (०.०५) | प्राप्त शतश मूल्य | निर्णय | सहसंबंध |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| विद्यार्थी (विद्यार्थी व विद्यार्थीनी) | अभ्यास सवयी | १६० | १५८ | .१५५ | .४८९ | त्याग | वैध व विश्वसनीय |
| | संपादणूक | | | | | | |
| विद्यार्थी | अभ्यास सवयी | ८० | ७८ | .१८५ | .४६९ | त्याग | वैध व विश्वसनीय |
| | संपादणूक | | | | | | |
| विद्यार्थीनी | अभ्यास सवयी | ८० | ७८ | .१८५ | .५८९ | त्याग | वैध व विश्वसनीय |
| | संपादणूक | | | | | | |
| ग्रामीण विद्यार्थी (विद्यार्थी व विद्यार्थीनी) | अभ्यास सवयी | ८० | ७८ | .१८५ | .४५४ | त्याग | वैध व विश्वसनीय |
| | संपादणूक | | | | | | |
| ग्रामीण विद्यार्थी | अभ्यास सवयी | ४० | ३८ | .२५७ | .४५९ | त्याग | वैध व विश्वसनीय |
| | संपादणूक | | | | | | |
| ग्रामीण विद्यार्थीनी | अभ्यास सवयी | ४० | ३८ | .२५७ | .४७९ | त्याग | वैध व विश्वसनीय |
| | संपादणूक | | | | | | |
| शहरी विद्यार्थी (विद्यार्थी व विद्यार्थीनी) | अभ्यास सवयी | ८० | ७८ | .१८५ | .७५४ | त्याग | उच्च व आदर्श |
| | संपादणूक | | | | | | |
| शहरी विद्यार्थी | अभ्यास सवयी | ४० | ३८ | .२५७ | .७४१ | त्याग | उच्च व आदर्श |
| | संपादणूक | | | | | | |
| शहरी विद्यार्थीनी | अभ्यास सवयी | ४० | ३८ | .२५७ | .७४८ | त्याग | उच्च व आदर्श |
| | संपादणूक | | | | | | |

**निष्कर्ष :**

१. **परिकल्पना क्र. ०१:** स्वाधीनता मात्रा (df) १५८ साठी ०.०५ सार्थता स्तरावर प्राप्त शतश मूल्य .४८९ हे नमुना शतश मूल्यापेक्षा (.१५५) अधिक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. यावरुन असे दिसून येते की, माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून यतो. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात धनसहसंबंध असून तो वैध व विश्वसनीय आहे.

२. **परिकल्पना क्र. ०२:** स्वाधीनता मात्रा (df) ७८ साठी ०.०५ सार्थता स्तरावर प्राप्त शतश मूल्य .४६९ हे नमुना शतश मूल्यापेक्षा (.१८५) अधिक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. यावरुन असे दिसून येते की, माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून यतो. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात धनसहसंबंध असून तो वैध व विश्वसनीय आहे.

३. **परिकल्पना क्र. ०३:** स्वाधीनता मात्रा (df) ७८ साठी ०.०५ सार्थता स्तरावर प्राप्त शतश मूल्य .५८९ हे नमुना शतश मूल्यापेक्षा (.१८५) अधिक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. यावरुन असे दिसून येते की, माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थीनीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून यतो. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थीनीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात धनसहसंबंध असून तो वैध व विश्वसनीय आहे.

४. **परिकल्पना क्र. ०४:** स्वाधीनता मात्रा (df) ७८ साठी ०.०५ सार्थता स्तरावर प्राप्त शतश मूल्य .४५४ हे नमुना शतश मूल्यापेक्षा (.१८५) अधिक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. यावरुन असे दिसून येते की, माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून यतो. माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात धनसहसंबंध असून तो वैध व विश्वसनीय आहे.

५. **परिकल्पना क्र. ०५:** स्वाधीनता मात्रा (df) ३८ साठी ०.०५ सार्थता स्तरावर प्राप्त शतश मूल्य .४५९ हे नमुना शतश मूल्यापेक्षा (.२५७) अधिक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. यावरुन असे दिसून येते की, माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण भागातील विद्यार्थीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून यतो. माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण भागातील विद्यार्थीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात धनसहसंबंध असून तो वैध व विश्वसनीय आहे.

६. **परिकल्पना क्र. ०६:** स्वाधीनता मात्रा (df) ३८ साठी ०.०५ सार्थता स्तरावर प्राप्त शतश मूल्य .४७९ हे नमुना शतश मूल्यापेक्षा (.२५७) अधिक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. यावरुन असे दिसून येते की, माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण भागातील विद्यार्थीनीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक

यात सार्थ सहसंबंध आढळून यतो. माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण भागातील विद्यार्थीनीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात धनसहसंबंध असून तो वैध व विश्वसनीय आहे.

७. **परिकल्पना क्र. ०४:** स्वाधीनता मात्रा (df) ७८ साठी ०.०५ सार्थता स्तरावर प्राप्त r मूल्य .७५४ हे नमुना r मूल्यापेक्षा (.१८५) अधिक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. यावरुन असे दिसून येते की, माध्यमिक स्तरावरील शहरी भागातील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून यतो. माध्यमिक स्तरावरील शहरी भागातील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात धनसहसंबंध असून तो उच्च व आदर्श सहसंबंध आहे.

८. **परिकल्पना क्र. ०५:** स्वाधीनता मात्रा (df) ३८ साठी ०.०५ सार्थता स्तरावर प्राप्त r मूल्य .७४१ हे नमुना r मूल्यापेक्षा (.२५७) अधिक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. यावरुन असे दिसून येते की, माध्यमिक स्तरावरील शहरी भागातील विद्यार्थींची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून यतो. माध्यमिक स्तरावरील शहरी भागातील विद्यार्थींची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात धनसहसंबंध असून तो उच्च व आदर्श सहसंबंध आहे.

९. **परिकल्पना क्र. ०६:** स्वाधीनता मात्रा (df) ३८ साठी ०.०५ सार्थता स्तरावर प्राप्त r मूल्य .७४१ हे नमुना r मूल्यापेक्षा (.२५७) अधिक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. यावरुन असे दिसून येते की, माध्यमिक स्तरावरील शहरी भागातील विद्यार्थीनीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून यतो. माध्यमिक स्तरावरील शहरी भागातील विद्यार्थीनीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात धनसहसंबंध असून तो उच्च व आदर्श सहसंबंध आहे.

**चर्चा:** प्रस्तुत संशोधनातून माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांची अभ्याससवयी व संपादणूक यांच्या सहसंबंधाचा अभ्यास करण्यात आला होता. माध्यमिक स्तरावरील ग्रामीण शहरी विद्यार्थी व विद्यार्थीनीची अभ्याससवयी आणि संपादणूक यात धन सहसंबंध दिसून येतो. शहरी भागातील विद्यार्थ्यांच्या संदर्भात तो उच्च व आदर्श स्वरुपाचा आहे. व ग्रामीण भागाच्या विद्यार्थ्यांच्या संदर्भात तो वैध व विश्वसनीय आहे. याचाच अर्थ विद्यार्थ्यांच्या अभ्याससवयीचा प्रभाव हा संपादणूकीवर पडतो. यावरुन असे लक्षात येते की, विद्यार्थ्यांच्या अभ्याससवयीकडे योग्य लक्ष दिल्यास त्यांच्या संपादणूकीवर धन प्रभाव होवू शकतो. पालकांनी, शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांच्या अभ्याससवयीकडे बारकाईने लक्ष दिले पाहिजे त्यांना त्या ओळखण्यासाठी मदत केली पाहिजे आणि स्वत: विद्यार्थ्यांनी आपल्या अभ्याससवयी ओळखून त्याचा योग्य उपयोग केला पाहिजे.

**संदर्भग्रंथसूची**


बेंनींदए ैणै ;१९९९द्धण *क्अंदबमक म्कनबंजपवदंस च्ेलबीवसवहलण* टपों च्नइसपेीपदह भ्वनेमए छमू क्मसीपण
ळहहंतूंस श्रण्ब्ण ;१९९१द्धण *म्कनबंजपवदंस – टवबंजपवदंस ळनपकंदबम – ब्वनदेमससपदहण* छमू क्मसीपरू क्वंइं भ्वनेमण
ज्ञवजींतपए ब्ण त्ण ;१९९०द्ध *त्मेमंतबी डमजीवकवसवहलए डमजीवके दंक ज्मबीदपुनमे* छमू क्मसीपरू ॅपसमल म्ेंजमतद स्पउपजमकण
भोसले व डोणे. (२००९). *शिक्षणातील बदलते विचारप्रवाह.* कोल्हापूर: फडके प्रकाशन.
पंडित, ब. बि. मोरे, लता. (२०१०). *शिक्षणशास्त्र संशोधनात संख्याशास्त्रीय परीक्षिकांचा उपयोग.* नागपूर: पिंपळापुरे ॲण्ड कं. पब्लिशर्स.
दुनाखे, अरविंद. (२००९). *शैक्षणिक मार्गदर्शन आणि समुपदेशन.* पुणे: नित्यनूतन प्रकाशन.
गुळवणी, मेघा. (२००९). *मार्गदर्शन आणि समुपदेशन.* पुणे: नित्यनूतन प्रकाशन.
भिंताडे, वि. रा. (१९८९). शैक्षणिक संशोधन पद्धती. पुणे: नूतन प्रकाशन.